

BÁTHORI CSABA

Az éjből, a mélyből

GYÖRI LÁSZLÓ HANG CÍMŰ VERSÉHEZ

Kérdem, mit őriz ez a költészet abból, amit elveszítettünk az elmúlt évtizedekben? De kérdezhetném azt is: mi az, ami ebben a korpuszban a régi költészetre emlékeztet, és a veszteséget visszæmeli szemünk elé, a homloktérbe, ahol csak a lényeges dolgokat szeretjük látni?

Én már cicomátlan Arany János-i hangütése miatt is szeretem, tárgyszerű-tárgyas szemlélete miatt, amely néha, igen, harmonizálja az éter és a lélek dallamait, s a természet jeleiben hirtelen a személy megrendítő jegyeit képes felmutatni. Tolnai Vilmostól tudjuk, hogy Arany János az a költőnk, akinek szóhasználatán alig dereng át a nyelvújítás szelleme (és mégis: majdnem minden lélegzetvételében modernnek bizonyul, nem üt el lényegesen mai nyelvhasználatunktól). Győri László beszédmódja, igaz, elüt a mai erőltetett s gyors avulással fenyegető nyilvánosságtól, ellenben megajándékoz valami mással: a töretlen, sértetlen magyar mondatfűzés és pasztikus modellálás gyöngyszemeivel. A befogadás érzelmi görbéjét hevenyészett hangon így jellemezném: a szűrkeség trükkjeitől a vissza-visszahívott figyelmen át az elmélyedő megrendülésig.

Első pillantásra egyáltalán nem igyekszik megragadni, nem akar meglepni, elbűvölni. Semmi mutatványos cafrang, semmi szemfényvesztés, semmi ügyeskedés vagy fejkavarás. Nézzük, hogyan intonál egy kétütemű nyolcast:

*Éjszaka van. Bagoly visít.
Amerre fut a kis fahíd.
A falusi éjszakában
bagoly huhog egymagában.
Hasogatja huhogását
a falusi éjszakán át.*

Tökéletes cezúrák, hajszálpontos exponálás, semmi feltűnő szótalálási ötlet. Vagy mégis? Olvasd el többször, és máris felszítja első ámulatodat. Milyen találat mindegyik ige: van, visít, fut, huhog, hasogatja. Ki merne ma verset kezdeni ilyen egyszerű kijelentő mondattal: Éjszaka van? S akkor kezdődik a verbális keringő, az észrevétlen érzelmi tántorodásnak, izzó megvilágosodásnak zajlása, amely a vers végén álló csattanóhoz vezet.

Meghökkenünk: disznó szokott visítani, nem bagoly. Talán fáj a bagolynak az éji sötétség? Sokallná a csendháborítás rítusát, amelyet minden éjszaka véghez kell vinnie? Talán a többi madár gyűlöletét panasználá? Nem, az ember visít, mindjárt megtudjuk, aki őt huhogni hallja. Mintha a szabatossá tisztuló huhog ige – ez a kis verbális hanghíd – vezetne át a bámulatos ötödik sor egész világegyetemet horzsoló szerkezetéig: hasogatja huhogását. Nem győzőm számolni az időt, mióta bámulom már, időtlen idők óta, úgy rémlik, ezt a sort. Ahogy a tárgyassá érdesített ige, a hehezetes hangutánzás meg-

idézésével, egyenesen valami mágikus szertartás szereplőjévé avatja a láthatatlan madarat, az telitalálat. Hasogat: gyakorító ige. Tehát a bagoly mintha kettévágná a némaságot, szétfeszítené zajával a tömbökben nehézkedő fekete időt, mintha visszhangot teremtené a félelemnek. A visítás rögtön kettős értelmet nyer: a bagoly egymagában huhog, s úgy érezzük, magányától visít – vagy tán attól, amitől az ember éjjel-nappal: hogy nem veszi észre senki a sötétben.

Hibának érzem-e a *falusi* jelző megismétlését? Csak vaskalapos vagy gyanútlan olvasók gondolják, hogy az ismétlés hibája a remekműnek. Aki fájdalomtát dalolja el, gyakran szűkíti szókincsét, nemegyszer csupán néhány szót képes elismételni. Hízogó költő nyilván *vidékit* írt volna eleve, vagy legalább másodszer *vidékit*. De itt a falu lágy csöndjét, a lappangó és megsüppedt éji tájat – talán így érzi ez a minden túlzástól fázó írói alkat – elég egy megismételt archaikus szóval emlegetni. Főösleges élenkség helyett súlyos éberséget érzékeltet a visszhangos fogalmazás. Még egyszer megkapaszkodunk az ismert alapon, a vízszintes síkon, mielőtt messzebbre rugaszkodnánk, és nyugalmasan átúsznánk a szorongó eszmélkedés hullámaira. Mert most, a nyolcsoros második szakaszban, hitelen megszólal a láthatatlan:

*Nappal nem látni a baglyot,
de éjszaka egyre hallod.
Nappal mindig láthatatlan,
de éjszaka ott a hangban.
Bárcsak cinke hangja volna,
madáretetőn kopogna,
amelyet a napfény fűrészt
az orgona ágai közt.*

A vers itt pillant át először megilletődve az éjszaka barlangja felé, és megsejteti velünk a lombok közt ücsörgő talányos madárvilág félelmes szokásrendjét. Hasonló illettség ragad meg bennünket, ha egy mély kútba pillantunk le, vagy egy irdatlan magas torony körkörös kilátójában hátrahőkölünk a panoráma látványától, vagy ha egy hídról lenézünk hatalmasan hömpölygő vizekre.

Az archaikus rettenet bűvereje, amely az állatvilág meghökkenítő látványából, valamely önmámorító ötlet felderengéséből ered, nem ismeretlen a modern költészetben sem. Baudelaire-t a baglyok tudata a mozdulatlanság isteni egyszerűségével tébolyítja: képesek mocnás nélkül bevárni a melankolikus órát, amelyben széledni és uralkodni kezd a sötétség (*Les hiboux*, A baglyok című versében). A francia költő szonettjében a csodálat abban csúcsoodik, hogy a bagoly helyőrző higgadsága szembekerül az ember száguldó, örökké helyet és eszméletet változtató izgágaságával, s mintegy indokolja azt a kínzó tudatot, hogy az ember folyton a fenyítés állapotában él. „L’homme ivre d’une ombre qui passe / Porte toujours le châtiment / D’avoir voulu changer de place” (Az ember, aki mámorosan hajhász egy-egy futó árnyat, / örökre magában hordja a fenyítést azért, / (merthogy) meg akarta változtatni a helyét). A kifürkészhetetlen dolgok iránti ámuló tisztelet (és titok, idegenség vagyunk mi is önmagunknak), ez a vers alapmotívuma. A költő valami tájékozatlan bennszülöttként (a fény bennszülöttje) réved rá az éjszakai másvilágra, s mintha először a nappali nyájasság képeit keresné, azokba szeretne kapaszkodni.

Jut eszembe Alexander von Humboldt leírása a Guácharo-barlang szikla-üregében ücsörgő madarairól: az indiánok vezetésével menetelnek egyre-egyre beljebb a hosszú-hosszú barlangban, és hallják a felrebbenő, sivító-rikoltozó szárnyasok iszonyú lármáját és hemzsegó hurrogását a kopálfáklyák kormos lángjainál... S egyszerre megtorpan a csapat: az indiánok ugyanis babonából csak nagy-nagy ritkán hatolnak a barlang mélyére, mert úgy tartják: őseiknek lelke gubbaszt ott a sötétben, ahová sem a Nap, sem a Hold fénye be nem szűrődhet soha, és ezt a magas mélységet félve tiszteli az ember. Humboldt azt írja: a guácharo-madarakat megközelíteni, ez azt jelenti: egybegyülekezni az elődöknél, meghalni az elődök színe előtt. Ezért a varázslók, a méregkeverők éjjeli szertartásaikat a barlang bejárata előtt végzik, hogy kiengeszteljék a rossz szellemek vezetőjét, Yolokiamót.

A mágikus megtorpanásnak, a természetfeletti hírköröktől való megriadásnak ezt a rituális gyakorlatát, ugyanakkor emberi létünkhez fűződő érvényét villantja fel Győri László verse is – először, a második strófában, csupán a sötétben megvalósuló láthatatlanság megidézésével. A kétütemű nyolcasok párrímes trochaikus záratai az első hat sorban a ráolvasás delejével derítik a hetedik-nyolcadik sor napfényes, könnyed hangulatát. A bagoly–cinke, a nap-pal–éjszaka, a visítás–huhogás, az egyszeri kis cinke és az egyre hallott bagoly ellentétpárjai gazdag körítéssel készítik elő a harmadik strofa befele forduló, a látomást a melankolikus önvizsgálat felé terelő betétjeit.

Mert a hétsoros harmadik szakaszban hallatlan fordulat történik: kiderül, hogy a bagoly kint is van, meg bent is. A roppant éjszakában, az ágak közt, vagy sehol-kitudja-hol rejtőzködő madár hangja egyszeriben nem a lombok kemény levelein vagy a környék függőleges sziklafalain verődik vissza, hanem a lélek még fogékonyabb, mert nemcsak zajt tükröző falán, önvizsgálatot követelő, tisztaságért folyamodó hangszekrényében. Félelmes belátás születik, dereng fel most a verssorok mögött: hová jutottam?, ki vagyok én?, látom-e még önmagam?, nem önmagamból származik-e ez a láthatatlan hang, a hang s a téboly, amely következő életemet felismerhető, eligazodást gátló lidércce torzíthatja?

*Köd. Éjszaka. A köd bennem.
Ezt a hangot kell figyelnem.
Sűrű ködben huhog bennem.
Köd van. Én is ködbe vesztem.
Le, magamra ereszkedtem.
Ki se látok már magamból,
úgy kell vakon tapogatnom.*

Mi történt? A külső vészmadár hangot adott a belső vészmadárnak.

Shakespeare jelenetei ötlenek fel, a *Julius Cæsar* első felvonásának harmadik jelenete, Casca vészjósló szavai: „A Kapitóliumon egy oroszlánnal találkozom, rám meredt, és morogva eloldalgott anélkül, hogy bántana. (...) És tegnap éjjel láttam az éj madarát, ott ült a piactér közepén, pontosan délben, és sivított és káromgott” (hooting and shrieking). Győri költeményében a bagolyvisítás éppen ilyen baljós előjel, valamilyen közelgő (vagy már lezajlott?) pusztítás veszedelmét jelenti.

De még döbbenetesebb a *Macbeth* második felvonásának egyik jelenete: miközben a férj elköveti a gyilkosságot, a feleség azt sziszegi: „Figyelj csak!

Csönd! / A bagoly volt az, ő kiáltott, a halálmadár, / aki a legkíméletlenebb Jőéjszakát-ot küldi most” (Hark! – Peace! / It was the owl that strick’d, the fatal bellman, / Which gives the stern’st good-night). A *fatal bellman* kifejezés a nyilvános kikiáltót jelenti itt, akinek feladatai közé tartozott, hogy a kivégzés előtti éjszakán bejelentse a halálraítélteknek a küszöbön álló végzetet. És milyen meghökkentő: pár sorral lejjebb Macbeth maga is hangokat hall, amelyek megölik az álmot, az ártatlan álmot... „Olyan volt, mintha egy hangot hallanék, amely hív: Fejezd be az alvást! / Macbeth meggyilkolja az alvást – az ártatlan álmot (tkp.: alvást); / az álmot, mely összeköti a gondok megbomlott gombolyagját, minden egyes nappali élet halálát, a nehéz munka fürdőjét, / a horzsolt lelkek balzsamát, a nagy Természet második fogását, / amely az élet ünnepének fő-fő tápláléka” (Methought, I heard a voice cry, ‘Sleep no more! / Macbeth does murther Sleep,’ – the innocent Sleep; / Sleep, that knits up the ravell’d sleeve of care, / The death of each day’s life, sore labour’s bath, / Balm of hurt minds, great Nature’s second course, / Chief nourisher in life’s feast).

Egy szó mint száz: Győri László benső hangjai is nehezítik az álmot, megszagatják az éji nyugalmat, hangszította látomásba ágyazzák a költő félelmeit. Ez a harmadik szakasz halmozza a szépségeket, a mesteri költői fogások hatáselemeit, szagatott kurta állításaival, a fordulatok pörölycsapásszerű nyerseségével, az ismétlések döféseivel, az ötös rímbokkal, mely a szakasz végén hirtelen az asszonánc határára ugrik, s egy elbicsakló bambarímmal lefojtja a gyülemelő s egyelőre névtelen zaklatottságot. Külön elemzést igényelne ez a dísztelen, hallatlanul aktív sor: „Le, magamra ereszkedtem.” Ahogy letépi az igekötőt az ígéről, s kitűzi a sor élére. Ahogy egyetlen szótaggal pillanat alatt monumentálisan jelölni képes a befelé furakodó figyelem irányát, eredményét, veszedelmét, ahogy az önboncolás éji rítusát ezzel a végponttal keríti be: magamra ereszkedtem, végre a számadás fókuszába tuszkoltam, a mulandóság szférájába fúrtam kíméletlen csápjaimat. S ahogy aztán a záró sorpárban hűvösen leszögezi: csupa köd vagyok belül, vak vagyok az éjszakában is, de éjszaka vagyok magam is, önmagam baglya vagyok, és tudomásul kellennem a vést, világtalanul mászva most már a sírig.

A záró strófa aztán visszaüt a vers elejére, s még egyszer, újabb és újabb nekifutások nyilallásaival, sulykolja az elveszettség hangulati belátásait. A bagoly hangja előbb megtestesítette a kinti sötétséget, aztán felszította a benti sötétség, a lélek éjszakájának tömören nehezkedő anyagát (gondoljunk a misztikusok, például Keresztes Szent János tapasztalatára), majd megnyitotta az önvizsgálat útját, a mulandóság vagy mérhetetlenség rettenetét, s végül ahhoz a képzethez vezetett, hogy életünk körül és életünkön belül folytonosan motoz valami lényegében ismeretlen erő. Viselem, és mégsem ismerem életemet, sugallja. Tudjuk, a költő régóta foglalkozik Edgar Allan Poe *A hollójával*. Mintha ebben a nyugodtsággal álcázott vívódásban, ebben a gyönyörű *Hang*-versben is a rejtelmes elemekből építkező sors fuvalma érintené meg a lírai médiumot, és tessékelné új percek felé egy ernyedte sejtelemmel. A szöveg indulati anyaga inkább a melankóliához elég – a drámához túl higgadt, inkább sors-, semmint végzetszerű.

Kellemetlen az éjszaka a lelkiismeretnek, a riadalomnak, az öregedésnek. A bánat, meglehet, olyan közeledő, baljós dolgokat világít meg az embernek, amelyek nem is léteznek. De talán a legszebb szavakkal azokat a dolgokat fejezik ki a költők, amelyek nem is léteznek... és mégis döntenek életről-halálról. Hadd idézzem végül ezeket a legszebb szavakat, hadd idézzem az egész

költeményt, melyben a szorongás mögött még elfér a remény, a rejtély alján még fel-feldereng a holnap életakarát. Nyugtatja ez a vers az embert, s mintha mindennek ellenére azt tudatná: lehet, hogy az ismert élet elegendő az ismeretlen elviselésére.

Hang

*Éjszaka van. Bagoly visít.
Amerre fut a kis fahíd.
A falusi éjszakában
bagoly huhog egymagában.
Hasogatja huhogását
a falusi éjszakán át.*

*Nappal nem látni a baglyot,
de éjszaka egyre hallod.
Nappal mindig láthatatlan,
de éjszaka ott a hangban.
Bárcsak cinke hangja volna,
madáretetőn kopogna,
amelyet a napfény fűröszt
az orgona ágai közt.*

*Köd. Éjszaka. A köd bennem.
Ezt a hangot kell figyelniem.
Sűrű ködben huhog bennem.
Köd van. Én is ködbe veszem.
Le, magamra ereszkedtem.
Ki se látok már magamból,
úgy kell vakon tapogatnom.*

*Falusi köd. Elhagyatott.
Éjszaka van. Magam vagyok.
Magam háza, bokra mögül
jön, jön a hang körös-körül.
Meg nem fejthetem kútfejét,
nem láthatom eredőjét,
két szemének két gyűrűjét,
éjszakája sűrűségét,
nem láthatom, hol van bennem
az az egy, az ismeretlen.*